

JASNA FAKIN BAJEC*

IZ ŽIVLJENJA PROSVETNIH DRUŠTEV V KOMNU IN BLIŽNJIH KRAŠKIH VASEH V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Izvleček

Avtorica v članku predstavlja delovanje prosvetnih društev v Komnu in bližnjih kraških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno, ko je bil Kras del Kraljevine Italije. Prosvetna društva so v tem obdobju predstavljala osrednje slovensko kulturno središče, predvsem so igrala pomembno vlogo pri razvijanju in kreptitvi slovenske nacionalne zavesti. V članku so predstavljeni programi nekaterih društvenih prireditvev, postopki, ki so jih voditelji društev morali izpeljati za izvajanje programov in načini, kako je italijanska oblast ovirala in končno ukinila delovanje slovenskih društev.

Ključne besede

prosvetna društva, narodna zavest, kulturno življenje, zgodovina, Kras

Summary

The author presents the activity of cultural societies in Komen and others nearby Karst villages in the time between the First and the Second World War, when the Karst was a part of the Italian Kingdom. In this period the cultural societies presented the main Slovenian cultural centre, above all they played the important role in development and strengthening of Slovenian national awareness. The article presents programmes of the same association's entertainments, procedures, which the leader of associations must carry out for performing activities, and ways, how the Italian authority prevented and finally forbade activities of Slovenian cultural societies.

Key words

cultural societies, national awareness, cultural life, history, Karst

Društvena dejavnost na Krasu ima dolgo tradicijo. Z manjšimi vzponi in padci so se po do sedaj znanih podatkih Kraševci združevali v različna društva (zveze, organizacije): bralna, glasbena, telovadna, kulturna, šolska, trgovsko-obrtna, akademska, gasilska v današnjem času pa tudi turistična. Podobno kot po ostalih krajih Slovenije se je večji vzpon društvenih dejavnosti začel po Bachovem absolutizmu (v petdesetih letih 19. stoletja),

ko se je društvena zakonodaja močno sprostila in je imelo organiziranje ljudi v društva poseben pomen pri razvoju slovenskega nacionalnega gibanja. V tem obdobju so se po mnogih krajih organizirale čitalnice – društva s kulturnimi in družabnimi nameni (Marušič 1999: 179). V središču Komenskega Krasa, v Komnu, je bila prva čitalnica organizirana leta 1867 in velja v tem delu Krasa za prvo kulturno-izobraževalno društvo. Naloge in dejavnosti društev, kjer se člani na prostovoljni ravni zavzemajo za doseganje skupnih ciljev po določenih pravilih (napisanih v statutih), bolj ali manj odražajo politično, gospodarsko in kulturno dogajanje časa, v katerem delujejo. In tako, kot imamo danes na Komenskem Krasu čedalje več turističnih društev, saj je trenutno turistična dejavnost na Krasu ena izmed poglobitnih gospodarskih dejavnosti, je bilo pred letom 1928, ko so bila ukinjena slovenska društva, skoraj v vsaki vasi na Krasu prosvetno društvo (pevsko in bralno društvo ter katoliško slovensko izobraževalno društvo). Takrat so ta društva predstavljala osrednje slovensko kulturno in družabno središče in pomembno vplivala na razvoj in utrjevanje narodne zavesti z željo, da bi se še vedno, kljub tuji nadoblasti, ohranjal značaj slovenske dežele.

V nadaljevanju članka se osredotočam na predstavitev življenja določenih društev¹ v prvi polovici 20. stoletja oziroma v obdobju med prvo in

drugo svetovno vojno, ko je bil Kras del Kraljevine Italije. Predstavljene so dejavnosti, ki so bile namenjene širši javnosti in hkrati veliko prispevale k vaškemu kulturno-zabavnemu življenju. Izbrani podatki so pridobljeni iz nekaterih takratnih časopisov: dnevnika *Edinost*, časnika *Goriška straža* in mesečnika *Naš čolnic*.²

V času med svetovnima vojnoma so predstavljena društva delovala pod okriljem dveh takratnih glavnih primorskih političnih organizacij: krščansko-socialnega političnega društva *Edinost* iz Gorice, ki je izdajalo časnik *Goriška straža*, in liberalnega političnega društva *Edinost* iz Trsta, ki je izdajalo dnevnik *Edinost*.³ Aktivni sta bili tudi liberalno telovadno dru-

bili objavljeni v literaturi in virih, ki jih objavljam na koncu članka.

² Pri tem velja opozoriti, da so drobce dejavnosti pevsko-bralnih društev pred prvo svetovno vojno na Komenskem Krasu raziskali učenci zgodovinskega krožka Osnovne šole Antona Šibelja Stjenka iz Komna, v raziskovalni nalogi z naslovom *Nekaj zgodovinskih drobcev o pevsko-bralnih društvih na Komenskem Krasu do prve svetovne vojne* (2007). Pod mentorstvom Vojka Franetiča so predstavili gradivo, ki so ga dobili v Pokrajinskem arhivu v Kopru in časopisih *Edinost* in *Soča*.

³ Leta 1923 se je enotno slovensko politično društvo *Edinost* razdelilo na goriško strujo krščanskih socialcev in tržaško liberalno strujo. Pokrajinski ločitvi (na eni strani Goriška z delom Notranjske in Koroške, na drugi strani Trst z okolico in Istra) je sledila delitev na dve stranki, ki sta imeli vsaka svoja glasila, založbe in tiskarne. Več kulturnih in prosvetnih društev je delovalo zunaj obeh strank (Vodopivec 2006: 244, 245). Dejavniki sta bili tudi Italijanska socialistična stranka in Komunistična partija Italije, ki je izdajala časopis *Delo*. Socialistična zveza Julijske Benečije in

* univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter prof. zgodovine, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki ZRC SAZU, e-pošta: jasna.fakin@zrc-sazu.si

¹ V članku ne predstavljam delovanja vseh društev, ki so delovala na Komenskem Krasu v obdobju med svetovnima vojnoma, temveč le dejavnosti društev, katerih programi in opisi delovanja so

štvo Sokol, ki je delovalo pod okriljem Sokolske organizacije iz Gorice, in Prosvetna zveza iz Gorice, ki je delovala pod okriljem katoliškega tabora in izdajala časopis *Nas' čolnič*.

Med številnimi dejavnostmi, ki so jih izvajala društva, so zanimive predvsem dramske igre, ki so jih uprizarjali člani društev, torej amaterji in nikoli poklicni igralci. Odvijale so se na prostem v naravi ali v društvenih dvoranah. Etnolog Vilko Novak tovrstne prireditve uvršča k ljudskemu gledališču in nadaljujejo tradicijo pasijonskih – verskih iger.⁴ Ljudska igra je bila vsebinsko in umetnostno preprosta in izraz ljudskega čustvovanja (Novak 1960: 224). Vsebinska je bila zajeta iz ljudskega življenja. Večinoma so igrali šaljive, vendar poučne igre, ki so z značajni igralcev in z zapletom ter razpletom zgodbe poskušale gledalce zabavati, a hkrati tudi poučevati. Podobne igre so prirejali tudi drugod po Evropi (v Nemčiji in na Češkem⁵), kar dokazuje, da slovenski prostor kulturno ni zaostajal za evropskim dogajanjem.

Od leta 1885 je v Komnu delovalo **Pevsko in bralno društvo Lira**.⁶ Po zbranem gradivu v raziskovalni na-

Splošna strokovna zveza v Italiji sta izdajali krajši časopis *Proletarec*.

⁴ Pasijske igre, ki uprizarjajo trpljenje Jezusa Kristusa, v slovenski dramatik veljajo za zametke slovenskega gledališča.

⁵ V Nemčiji je bilo po teh igrah najbolj znano mesto Luifenburg pri Wunfeldu. Scena je bila izbrana za dvojne sprememb in sicer tako, da se je vršilo eno dejanje na eni strani gledalcev, drugo pa na drugi strani. Gledalci so v odmoru med eno in drugo sceno kar obrnili stole. Zato je bila vstopnina za vse enaka. Enake prireditve so se odvijale tudi na Češkem. Nastopala so sokolska društva, večkrat so tudi gostovali poklicni igralci. Prireditve so bile ob nedeljah in se jih je udeležila vsa okolica. Sodeloval je domači orkester in peli so tudi operete. (Glej: Prireditve na prostem, v: *Edinost*, 19. avgust 1926, št. 197).

⁶ Sedež društva je bil v komenski čitalnici, ki se je nahajala na ulici Cesare Battisti pri družini Pipan (po domače *Obrihtarjev*). Društvo je bilo naročeno na več takratnih časopisov.

logi Osnovne šole Komen so v obdobju pred prvo svetovno vojno prirejali veliko javnih nastopov in prireditev z dramskimi igrami. Društvo je delovalo tudi po prvi svetovni vojni, o čemer priča *Ročni kašipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za leto 1923*, vendar zgoraj omenjeni časopisi o njegovem delovanju niso poročali.

Prvi javni nastop po prvi svetovni vojni je priredilo **Telovadno društvo Sokol** 21. junija 1914. Pripravili so spored s prikazom telovadnih vaj, nakar je sledil ples. Zabava se je odvijala na igrišču za telovadbo, t. i. *telovadišču*, ki se je nahajalo ob gozdičku v Cirju.⁷ Pred prvim telovadnim javnim nastopom so prirejali tudi veselice, navadno v društveni dvorani župana Žigona⁸ (*Soča*,

Razglednica komenskega sokolskega društva, 1910 (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen)

⁷ *Telovadišče* se je nahajalo ob nekdanji drevesnici iz časov Avstro-Ogrske (po leg današnje hiše družine Kovačič pri osnovni šoli).

⁸ Prireditve društev so se ob slabem vremenu in zimskih časih odvijale v županovi dvorani, ki je bila v lasti takratnega župana Josipa Žigona. Tu so društva imela svoj sedež, kjer so med drugim prirejala predavanja, občne zборе in drugo.

⁹ *Soča* je bilo glasilo političnega društva Slovencev v Gorici. Izhajalo je od leta 1871 do 1915.

8. julij 1911, št. 97). Denar, zaslužen od veselic, so namenili za nakup telovadnega orodja in za ljudsko knjižnico. V njej so imeli na razpolago nad 300 različnih leposlovnih in poučnih knjig, ki so jih vsako nedeljo izposojali od 11. do 12. ure v hiši št. 29 v pritličju (*Edinost*, 25. oktober 1925, št. 252). Voditelj društva je bil Marijo Volčič. Imeli so tudi moški pevski zbor, katerega je do leta 1912 vodil Franc Pelikon. Društvo je bilo skupaj s knjižnico od prefekturne oblasti v Gorici razpuščeno konec avgusta 1927 (*Edinost*, 7. september 1927, št. 213).

Na javnem področju med obema svetovnima vojnama je bila v Komnu zelo dejavna **vaška mladina**, ki je delovala pod okvirjem liberalno političnega društva *Edinost* iz Trsta. Sporede in kritike njihovih prireditev so objavljali v časopisu *Edinost*. Dejavniki so bili tako otroci, stari 12, 13 let, kot starejši mladinci. Medtem ko so otroci svoje prireditve organizirali v šolskem letu, so se prireditve starejših mladincev odvijale za pusta, na velikonočni ponedeljek, v poletnem času, na miklavževo in na silvestrovo. Po podatkih iz časopisnih virov, je bila mladina najbolj dejavna v letih 1925 in 1926. Leta 1925 so organizirali zelo odmevno veseloigro v treh dejanjih *Stari grebi*, pisateljev Josipa Štolbe in Frana Govekarja. Prvič so jo uprizorili na velikonočni ponedeljek v dvorani župana Žigona. Igra je bila gledalcem, sodeč po kritiki, zelo všeč, saj je bila dobesedno vzeta iz življenja, katerega nam »zakriva meglena koprena, ki jo prodre le človek z bistrim in jasnim pogledom in čistim ciljem« (*Edinost*, 23. april 1925, št. 95). Glavna oseba igre je bila nezakonsko dekle Ema, ki je prišla za gospodinjo k bogatemu gospodu. Z njo sta pisatelja želela podati poduk, da so zakonski in nezakonski otroci med seboj enakovredni. Nasprotno pa sta na primeru treh osivelih samcev pokazala, kako je težak njih samski stan. Avtor kritike bralce svari, da tako kot v igri se tudi v življenju »mora grešnik spokoriti vseh svojih grehov, (katere posledice so lahko daljnosežne), si mora izprašati svojo vest glede svojega življenja. Šele t. j. samospoznavanju

Igralci igre *Stari grehi* (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen).

sledi lahko očiščenje, po katerem tako neizrecno hrepeni duša plemenitega človeka». Na koncu še dodaja, da je »marsikdo lahko črpal nekaj snovi iz te veseloigre za svoje življenje, kako naj določa njega smer, da bo zrl v svoji starosti z zadoščenjem in ponosom na svoje mladostne dni«. V članku je pisec tudi podal kritiko, da je bilo »opaziti na par mestih, da so imeli igralci premalo vaje in da je bilo »mestoma, posebno v začetku motenje prisotnih otrok tako veliko, da je to vznemirjalo, ne samo gledalce, temveč tudi igralce«, zato svari starše, »otroci naj se pripuste ob takih prilikah le v omejenem številu in na gotova mesta« (Edinost, 23. april 1925, št. 95). Veseloigra *Stari grehi* je povsod požela veliko uspeha, tako na amaterskih kakor tudi na poklicnih odrih. Ob tej priliki se je predstavil tudi pevski zbor, ki je med drugimi točkami zapel venček slovenskih narodnih pesmi, medtem ko je povabljeni komenski tamburaški zbor oziroma orkester zatajil. Ker je bila prireditev zelo odmevna, je sledila ponovitev v poletnem času.

Naslednje poletje (1926) je na praznik Marijinega vnebovzetja (15. avgusta) sledila veseloigra *Matiček se ženi*, igra z obilo zabave, razvedrila, smeha in užitka. Javna prireditev se je odvijala na dvorišču družine Kovačič, Komen št. 41. Dopisnik v časopisu poroča takole: »Danes se odprejo zaklopnice smeha, radosti in zadovoljnosti po tolikih žalostnih in težkih dnevih, kajti napoči končno res toliko pričakovani veseli dan »Veselega dneva«. Težko si je misliti slov. prireditev brez

petja, zato pa naj zapojejo komenski pevski zbor, ki nastopi tudi pri pevskih točkah med samo igro. Spored je sledeči: 1. italijanska deklamacija, 2. Gregorčič: »Oljka« - deklamacija, 3. Karlo Adamič: »Gospodov dan« - petje, 4. Linhart: »Veseli dan ali Matiček se ženi« - komedija v petih dejanjih, 5. Lebarhar: »Le pevaj« - petje. Med odmori igra tamburaški zbor pod vodstvom g. Čebuljca iz Komna« (Edinost, 15. avgust 1926, št. 194).¹⁰ Dopisnik končuje, da lahko mladini čestitajo, da je izbrala to igro, ki bo pomembno vplivala na nadaljnjo delo in uspeh mladine. Po veselici pa kritik piše: »Veselica je izpadla nad vse

Tamburaški zbor iz Komna, 1922. (Arhiv Jožeta Volčiča, Komen)

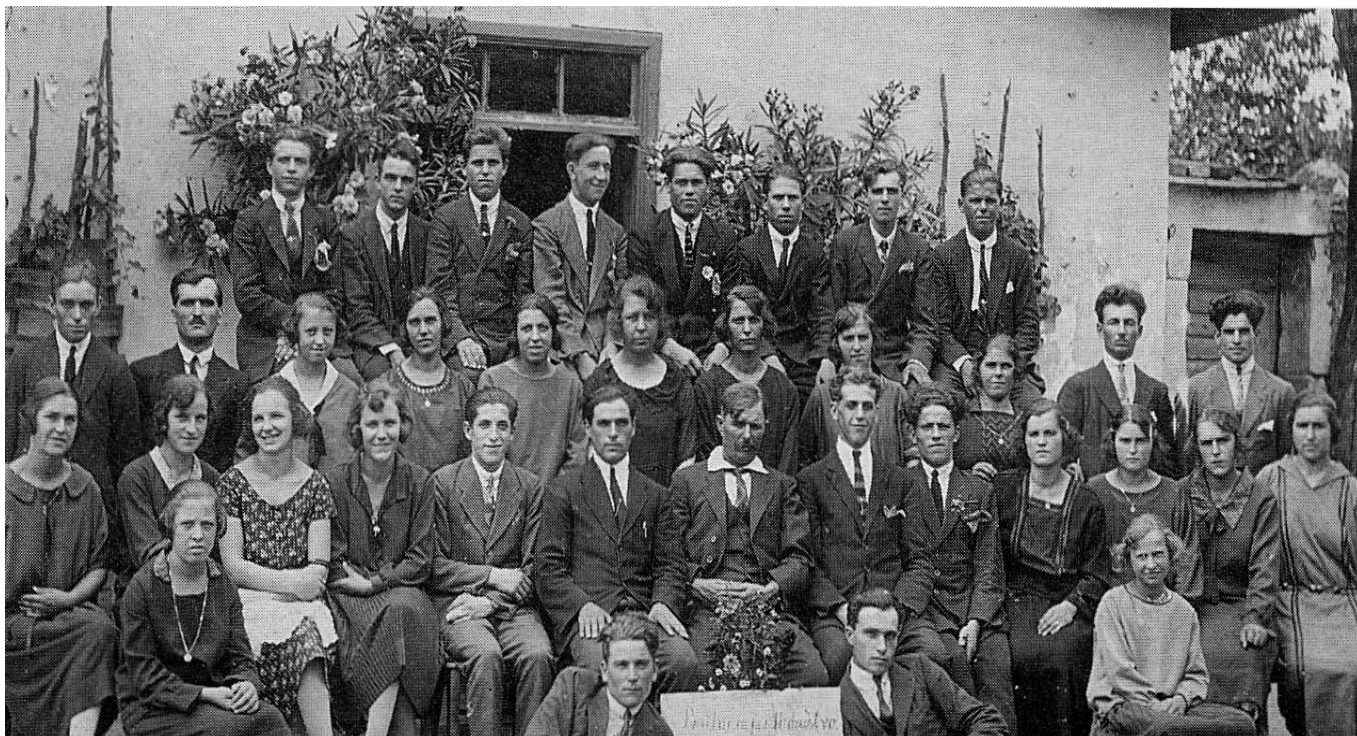
¹⁰ Komedija *Veseli dan ali Matiček se ženi* je bila prvič uprizorjena leta 1849. Njena uspešnost je odmevala tako v mestih kot na deželi, ker je bila prilagojena slovenskim tlem (glej v: Edinost, 15. avgust 1926, št. 194).

pričakovanje dobro. Kljub pomanjkljivi reklami je bila udeležba popolnoma zadovoljiva, kajti niti od daleč se ni pričakovalo toliko odziva od ljudi iz sosednjih vasi. Prireditelji so lahko zadovoljni na svoje vsestranske uspehe. Žal ni bilo večjega čistega preostanka v blagajni zaradi rednih, posebno pa izrednih stroškov« (Edinost, 24. avgust 1926, št. 201).

Na prireditvah, ki jih je pripravljala vaška mladina, je igral komenski tamburaški zbor iz **Tamburaškega društva**. Glasbeno skupino so sestavljali domači fantje in dekleta pod vodstvom Jožeta Čebuljca. S svojim igranjem so popestrili odmore veselice tudi po okoliških krajih.

V sosednji vasi, v Svetem, pa je za kulturni družabni del skrbelo **bralno in pevsko društvo Draga**. Društvo je delovalo pod okriljem Zveze prosvetnih društev v Gorici, ki je bila kulturno Goriški odsek liberalno političnega društva iz Trsta (Edinost, 7. januar 1926, št. 6). Javne zabave so prirejali zlasti v času pusta, na velikonočni ponedeljek in poleti. Po vojni so s svojim delovanjem začeli 1920, nakar so zaradi nam nepoznanih vzrokov z delovanjem prenehali. Dejavnosti so ponovno obudili leta 1925. Naloga predsednika društva je bila najprej

zaupana Antonu Maliču (Edinost, 24. april 1925, št. 96), po letu 1925 pa Alojziju Kermolju. V poletnih mesecih so veselice prirejali na vrtu tamkajšnje Žvanove gostilne lastnika Ivana Della

Svečansko pevsko in bralno društvo Draga (objavljeno v: Lozej... et al., *Sveto - puntarska vas*)

Schiave. Med odmori iger je navadno igrala domača godba. Po obnovitvi delovanja so prvo kulturno prireditev pripravili meseca julija. Nastopili so društveni člani s tremi enodejankami, in sicer: *Zaklad*, *Luknja v namiznem prtu* in *Čudna kupčija* (*Edinost*, 29. junij 1926, št. 153). Po mnenju kritike so bili igralci kljub prvemu igranju izvrstni (*Edinost*, 1. julij 1925, št. 153).

Meseca septembra so imeli svojo drugo letno prireditev s sledečim programom: »1. italijanska deklamacija – (R. M. L. Agricoltore), 2. slovenska deklamacija – (O nevihti – S. Gregorič), 3. Županova Micka – veseloigra v dveh dejanjih, 4. Ga. Kardula – veseloigra v dveh dejanjih, 5. a) Milajda, b) Naša zvezda, pel je komenski mešan zbor« (*Edinost*, 10. september 1925, št. 213). Med odmori je igrala domača godba. Po uradnem delu je sledila zabava s plesom. Po prireditvi kritik piše: »Veseloigra v dveh dejanjih Ga. Kardula žalibog ni prišla do pravega izraza. [...] Skozj ves čas je vladala nesigurnost. Glavni vzrok je pač ta, da niso bile vloge dobro naštudirane in maščevalo se je tudi to, da niso imeli igralci zadostno skupnih vaj«, o igri *Županova Micka* pa pohvali, da je Micka »izvršila svojo nalogo razen par pomankljivosti lahko rečem, izborna. Celotno pa je prireditev uspela

(*Edinost*, 17. september 1925, št. 219). Društvo je bilo aktivno tudi v naslednjem letu.

V vasi Ivanji Grad so leta 1915 ustanovili **Pevsko in bralno društvo Svoboda**. Aktivno so s svojim delovanjem začeli leta 1921. Za prvo povojno prireditev so pripravili lasten oder s kulisami. Na prireditev so povabili Ivana Krimana iz Sv. Ivana pri Trstu, ki je pel kuplete (*Edinost*, 6. april 1922, št. 82). Aktivni so bili do leta 1923, nakar so morali zaradi neugodnih razmer v kraju ustaviti svoje delovanje. Ta primanjkljaj so v tamkajšnjem vaškem življenju bridko občutili vsi vaščani, zato so leta 1925 z vso vnemo želeli obnoviti društvo. Organizirali so predavanje, kjer je zastopnik tržaške liberalne prosvete razložil naloge in važnosti prosvetnega društva v vasi (*Edinost*, 7. januar 1925, št. 9). Društvo je zopet začelo delovati leta 1926. V svoji dvorani so imeli od Goriškega prosvetne zveze sposojenih nekaj knjig za branje. Naročali so tudi časopise. Posebno aktivna je bila društvena mladina, ki je pripravljala javne prireditve. Na veselici, ki so jo priredili na belo nedeljo leta 1926, so si obiskovalci lahko ogledali: »1. Aškerc: deklamacija: *Mejnik*, 2.

Raupacher: Mlinar in njegova hči drama v petih dejanjih, 3. *Maček spaček - burka v enem dejanju*. Med odmorom je igrala godba« (*Goriška straža*, 9. april 1926, št. 27). Veselica je po mnenju enega izmed številnih udeležencev zelo dobro uspela. Delo je bilo za podeželske odre kar težavno, ker je zahtevalo tudi kulise, udoben oder in izučene igralce. Igrali so na prostem, kar je bilo težko, saj se je glas hitro razgubil. Dopisnik je zaključil, da bi uspeh prireditve Ivanjegrajcev vzpodbudil k resnemu delu na prosvetnem polju (*Edinost*, 20. april 1926, št. 94). Oblast je društvo zaradi delovanja proti nacionalnim interesom leta 1927 razpustila.

V Gorjanskem je delovalo **Prosvetno krščansko-socialno društvo**. S svojim delovanjem so začeli 26. aprila 1925 (*Naš čolnč*, 1925, št. 5). Njegov predsednik in ustanovitelj je bil Alojz Petelin. V okviru društva je deloval zelo znan pevski zbor.

Ker so bile javne veselice v obdobju med svetovnima vojnoma množično obiskane, so organi oblasti v prireditvah, ki so jih pripravljala društva, videli jedra političnega odpora, bolj ali manj prikrita središča slovenske propagande, centre nezadovoljstva in nezaupanja do vsega, kar je italijansko.

Zaradi tega so italijanske oblasti še pred nastopom fašističnega režima na vse načine ovirale delovanje društev. Tako beremo v časopisih opozorila, namenjena tamkajšnjim varnostnim oblastem (kvesturi¹¹), ki jo opominjajo, naj preneha s krivičnimi in nepoštenimi prepovedmi. Med drugim v enem izmed člankov v *Goriški straži* beremo: »V zadnjem času se vedno bolj množijo slučajji, da ovira goriška kvestura naša društva pri prirejanju društvenih vesellic in drugih prireditve. Samo plesov ne branijo. Opozorjamo g. kvestorja in oblasti, ki so nad njim, da ne bajejo s krivičnimi nastopi proti našim kulturnim društvom. Predvsem želimo, da g. kvestor spoštuje zakon, kakor ga spoštujejo naša društva. Naša društva pripravljajo popolnoma zakonito svoje prireditve – kvestor pa pride in prepove prireditve v zadnjem trenutku, ko je imelo društvo s prireditvijo velike stroške. Odkrito povemo, da s tem nismo zadovoljni. Upamo, da bo zadovoljalo ter da g. kvestor postane proti našim prireditvam pravičen« (*Goriška straža*, 1. marec 1922, št. 9). Uradnik (kvestor) je prireditve navadno prepovedal s tem, da je zavrnil prošnjo za prireditveno dovoljenje ali pa je že dano dovoljenje – kar je bilo še huje za prizadeto društvo – preklical v zadnjem hipu. Seveda so se taki ukrepi sklicevali na motenje javnega miru in reda, čeprav je glavni vzrok za prepoved tičal v bojazni pred premočnim narodnim bojem.

Društva so za svoje delovanje morala nešteto krat priložiti prefektu¹² in kvesturi prepis svojih pravil v izvorniku in italijanskem prevodu ter spiske vseh svojih članov. V svojih pravilih so morala zagotoviti, da bodo opravljala svoje prosvetno in vzgojno delo v smislu spoznavanja italijanskih ustanov, italijanske umetnosti, italijan-

ske zgodovine, italijanskega jezika in italijanske književnosti. Zaradi tega so kasnejši programi vesellic vsebovali tudi deklamacije italijanskih pesmi in italijanskih avtorjev.

Ker je bilo društveno življenje aktivno zlasti v letih 1925 in 1926, ko je fašistična oblast že začela z močnejšimi asimilacijskimi ukrepi, je ministrski svet 28. novembra 1925 sprejel zakon o društvih, naslednje leto pa kraljevi odlok z določbami, ki naj bi disciplinirale javne prireditve.

Usoda zadnjih slovenskih društev in hkrati tudi usoda političnega, kulturnega in gospodarskega udejstvovanja Slovencev pod Italijo je bila končno določena na konferenci obmejnih pokrajinskih fašističnih tajnikov, ki so se zbrali v Trstu 12. junija 1927. Tu so oblikovali nov fašistični načrt, ki je predvideval odpravo še zadnjih poslujočih slovenskih kulturnih in športnih društev ter ukinitve vseh slovenskih listov in slovenskega tiska nasploh, prisiljen vpis vse mladine v balile in avantgardiste, odpravo slovenskih pridig, popolno izključitev slovenskega jezika iz cerkve in zasego vseh slovenskih gospodarskih ustanov. Vsa društva so se morala ukiniti do 1. oktobra 1928. Prefekti niso utemeljevali odredb o razpustu društev, temveč navadno navajali »da je bilo delovanje društva v nasprotju z nacionalno varnostjo države in da se mora zaradi tega razpustiti po čl. 215 policijskega zakona« (Čermelj 1965: 118).

Da bi fašistična oblast nadomestila razpuščena slovenska in športna društva ter imela v prostem času delavce in kmete, posebno še mladino, pod nadzorom, so ustanavljali sekcije delopustne organizacije Dopolavoro (Čermelj, 1965: 119). Ta je v Komnu imela svoj sedež v nekdanji županovi dvorani. Namen organizacije je bil nuditi delavcem, kmetom in uslužben-
cem izven delovnega časa telesno in duševno razvedrilo, vendar je bil pravi cilj gojiti fašističen duh in pospeševati asimilacijo slovenskega prebivalstva. Dopolavoro ni nikdar pognal korenin,

kot so jih imela med slovenskim ljudstvom prosvetna društva. Njegovo delovanje je bilo omejeno predvsem na prireditve plesov, ki so privabljali zlasti takratno mladino.

LITERATURA

- BRGLEZ, Alja (ur.), VOGRINEC, Barbara (ur.). 2004. *Društvena in klubska kultura v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- ČERMEJ, Lavo. 1965. *Slovinci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma*. Ljubljana: Slovenska matica
- FAKIN, Jasna. 2002. *Komen – »Kraški Pariz«; razvoj turizma v Komnu in okoliških kraških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno* (diplomska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ter Oddelek za zgodovino.
- FRANETIČ, Vojko (mentor). 2007. *Nekaj zgodovinskih drobcov o pevsko-bralnih društvih na komenskem Krasu do prve svetovne vojne*. Učenke in učenci zgodovinskega krožka OŠ Komen. Komen: OŠ Komen.
- LOZEJ, Nada... et al. 1997. *Sveto – Puntarska vas na Krasu*. Komen: Občina Komen
- MARUŠIČ, Branko. 1999. Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem Primorju (1848-1918). V: *Annales. Ser. hist. sociol.*, 9 1(16): 163-192.
- NOVAK, Vilko. 1960. *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ročni kašipot po slovenskem Goriško – Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923*, letnik 1, 1922.
- VODOPIVEC, Peter. 2006. *Od Pobljane slovnice do samostojne države; Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

ČASOPISNI VIRI

- Goriška straža* (1911, 1922, 1925)
- Edinost* (1922–1927)
- Naš čolnič* (1925)
- Arhiv Jožeta Volčiča*, Komen, h.št. 50.

¹¹ Kvestura je bila v Kraljevini Italiji pokrajinska vojaška policija, ki je skrbelo za javni red ali mir. Kvestor je bil pokrajinski policist. Na ravni občine pa je deloval kvestorin.

¹² Prefektura je bila v Kraljevini Italiji pokrajinska oblast, kateri so bile podrejene občine. Prefekt je bil uradnik pokrajinske oblasti.